

ریشه‌ها و پیامدهای احتیاط در اجتهاد و افتا

گفتگو با جمعی از اساتید حوزه و دانشگاه

به کوشش

سعید ضیائی‌فر

پژوهش‌های علوم دینی اسلامی

ریشه‌ها و پیامدهای احتیاط در اجتهاد و افتا

گفتگو با جمعی از اساتید حوزه و دانشگاه

به کوشش سعید ضیائی‌فر

ناشر

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

تهیه

پژوهشکده فقه و حقوق

سرویراستار

محمدباقر انصاری

ویراستار

علیرضا سالوند

لیتوگرافی، چاپ و صحافی

چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

چاپ اول: تابستان ۱۴۰۰

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

عنوان: ۷۰۶ مسلسل: ۱۰۸۹

نشانی

قم، خیابان معلم، ساختمان ستاد دفتر تبلیغات اسلامی، نشر

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

تلفن و دورنگار: ۳۷۸۳۲۸۳۳ - ۰۲۵

ص.پ: ۳۷۱۸۵/۳۶۸۸

کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱

مراکز پخش

۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار ۳۱۱۵۱۲۵۰ - ۰۲۵

۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی در دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده،

طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن: ۶۶۹۵۱۵۳۴ - ۰۲۱

وب‌گاه: www.pub.isca.ac.ir

رایانامه: nashr@isca.ac.ir

فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir

فروشگاه نشر دیجیتال: www.pajooahaan.ir

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

سرشناسه:

ضیائی‌فر، سعید، ۱۳۴۲-

عنوان‌نام‌پدیدآور:

ریشه‌ها و پیامدهای احتیاط در اجتهاد و افتا گفتگو با جمعی از اساتید حوزه و دانشگاه/ به کوشش سعید ضیائی‌فر؛

تهیه پژوهشکده فقه و حقوق

مشخصات نشر:

قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۹

مشخصات ظاهری:

ص ۳۲۴

شابک:

۱۰۰۰۰۰۰ ریال:

وضعیت فهرست‌نویسی:

فیا

یادداشت:

کتابنامه: ص. [۲۵۹] - ۲۸۸؛ همچنین به صورت زیرنویس

یادداشت:

نمایه

موضوع:

احتیاط (فقه)

موضوع:

فروع دین

شناسه افزوده:

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده فقه و حقوق

رده‌بندی کنگره:

BP ۲۱۶

رده‌بندی دیویی:

۲۹۷/۴۱۷۲

شماره کتابشناسی ملی:

۸۴۷۳۲۱۸

۱۱	 سخنی با خواننده
۱۱	 ۱. پرسش‌های مربوط به مبانی فقه
۱۲	 ۲. پرسش‌های مربوط به فعالیت فقهی و روند شکل‌گیری آنها
۱۴	 ۳. پرسش‌های مربوط به بازده بیرونی فقه
۱۹	 پیش‌گفتار
۱۹	 طرح بحث
۲۱	 مراحل تهیه و تدوین
۲۷	 تأثیر احتیاط در اجتهاد و افتا

فصل اول: کلیات

۲۹	 گفتار اول: معنای احتیاط
۲۹	 ۱. معنای لغوی
۳۰	 ۲. معنای اصطلاحی
۳۰	 الف) احتیاط به معنای اصل عملی
۳۱	 ب) احتیاط به معنای انجام عملی به منظور مخالفت نکردن با حکم واقعی شارع
۳۲	 ج) احتیاط به معنای رویکرد محافظ‌کارانه در استنباط فقهی

- گفتار دوم: اقسام احتیاط ۳۲
۱. احتیاط عقلی و تقلی ۳۳
۲. احتیاط پسندیده و ناپسند ۳۳
۳. احتیاط واجب و احتیاط راجح ۳۵
۴. احتیاط تام و ناقص ۳۶
۵. احتیاط در امور مهم و احتیاط در احکام با اهمیت کمتر ۳۷
۶. احتیاط در امور شخصی و احتیاط در امور اجتماعی ۳۹
۷. احتیاط ضابطه‌مند و بی‌ضابطه ۳۹
۸. احتیاط در مقام استنباط و افتا ۴۰
۹. احتیاط فقیه در استنباط و افتا و احتیاط در عمل شخصی ۴۱
- گفتار سوم: پیشینه احتیاط ۴۱
۱. آیات احتیاط ۴۱
۲. روایات احتیاط ۴۳
۳. پیشینه احتیاط در کلمات دانشوران فقه و اصول ۴۸
- الف) احتیاط در دوره قبل از اخباریان ۴۸
- موارد احتیاط در دوره قبل از اخباریان ۴۹
- ب) احتیاط در دوره اخباریان ۵۲
- موارد احتیاط در دوره اخباریان ۵۳
- ج) احتیاط در دوره بعد از اخباریان ۶۲

فصل دوم: علل و عوامل احتیاط

- گفتار اول: سلف‌گرایی غیرموجه ۶۹
- گفتار دوم: جهل عامل احتیاط ۷۶

۷۸	گفتار سوم: آخرت‌ترسی
۷۹	گفتار چهارم: برداشت از آموزه‌های دینی
۸۱	گفتار پنجم: عدم کفایت روایات موجود
۸۲	گفتار ششم: عدم کفایت ضوابط اصولی
۸۳	گفتار هفتم: خصلت‌های اخلاقی و روان‌شناختی فقیه
۸۵	گفتار هشتم: حاکمیت رویکرد فردی
۸۶	گفتار نهم: انتظار بیش از حد از دین
۸۷	دیدگاه اول: دینی‌بودن همه ضوابط اثبات و فهم دین
۸۷	دیدگاه دوم: عرفی و عقلایی‌بودن قواعد اثبات و فهم دین
۸۸	دیدگاه سوم: دینی‌بودن برخی از قواعد فهم دین و دینی‌نبودن برخی دیگر
۸۹	گفتار دهم: غفلت از به‌کارگیری مناسب شیور مضموم

فصل سوم: پیامدهای احتیاط

۹۳	گفتار اول: کاهش تفسیرهای ناصواب
۹۴	گفتار دوم: کاهش استفاده از قرآن در استنباط
۹۷	گفتار سوم: کاهش استفاده از عقل در استنباط
۱۰۰	گفتار چهارم: کاهش نوآوری در فقه
۱۰۳	گفتار پنجم: کاهش استفاده از علت و مناط در استنباط
۱۰۶	گفتار ششم: گسترش احتیاط در فتوا
۱۰۷	گفتار هفتم: کاهش توجه به فقه مقارن
۱۰۸	گفتار هشتم: کم‌توجهی به اصول فقه مقارن
۱۰۹	گفتار نهم: کاهش تدوین کتاب‌های اصولی
۱۱۰	گفتار دهم: تقویت نگاه تعبدی به علم اصول و تضعیف نگاه عقلانی

- ۱۱۳ گفتار یازدهم: رواج تمسک به اجماع
- ۱۱۴ گفتار دوازدهم: مخالفت با تدوین فقه تفریعی و تأخیر افتادن در تدوین آن
- ۱۱۶ گفتار سیزدهم: جمودگرایی و ظاهرگرایی
- ۱۱۸ گفتار چهاردهم: وهن مذهب و طرفداران آن

گفتگو با حضرت آیت‌الله استادی (دامت برکاته)

- ۱۲۰ انواع انتقاد به استفاده از احتیاط در اجتهاد
- ۱۲۲ احتیاط در عمل شخصی
- ۱۲۳ احتیاط در استنباط و فتوا دادن
- ۱۲۴ احتیاط در فتوادادن
- ۱۲۵ احتیاط در زمان استقرار حکومت اسلامی
- ۱۲۶ علل احتیاط ما
- ۱۲۷ رشد احتیاط‌گرایی بعد از اخباری‌ها
- ۱۲۹ احتیاط ریشه پیدایش شهرت و اجماع
- ۱۳۰ تأثیر مصلحت‌اندیشی در احتیاط
- ۱۳۳ انواع احتیاط
- ۱۳۴ پیامدهای احتیاط در مسائل حکومتی
- ۱۳۵ تأثیر احتیاط در روی‌گردانی از تقلید

گفتگو با حضرت آیت‌الله گرامی (دامت برکاته)

- ۱۳۸ برخی پیامدهای احتیاط
- ۱۳۹ عوامل احتیاط
- ۱۴۱ نقش خصلت‌های فقیه در احتیاط

۱۴۲	تأثیر احتیاط در آبروی مکتب و مسلمانان
۱۴۶	تأثیر اطلاع از واقعیت‌ها در کاهش احتیاط
۱۴۸	وجود دو گرایش میان فقیهان در استفاده از احتیاط

گفتگو با حجت‌الاسلام و المسلمین مبلغی (دامت برکاته)

۱۵۲	تفاوت احتیاط در دوره اصولیان و اخباریان
۱۵۲	تعبیر گوناگون در به‌کارگیری احتیاط
۱۵۳	احتیاط قبل از زمان اخباریان
۱۵۴	احتیاط در دوره اخباریان
۱۵۵	احتیاط در دوره بعد از اخباریان
۱۵۹	رابطه احتیاط و اجماع
۱۶۰	سرگذشت اجماع
۱۷۷	تفاوت اخباریان و اصولیان در احتیاط
۱۹۲	تفاوت شیعه و اهل سنت در احتیاط
۱۹۳	موارد مبتنی بر احتیاط در فقه اهل سنت
۱۹۶	قوت ادبیات احتیاط در میان اهل سنت
۲۲۲	بررسی تأثیر اهل سنت بر احتیاط
۲۳۴	عوامل تحول‌بخش احتیاط در تاریخ
۲۳۴	معنا و اقسام فتوای به احتیاط
۲۳۸	احتیاط در فتوا

گفتگو با حضرت آیت‌الله معرفت

۲۴۶	احتیاط در مقام افتا
-----	---------------------

سخنی با خواننده

پیشرفت فناوری و صنعت، انتقال و مبادله سریع اطلاعات، کنش و واکنش حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، تأثیرپذیری افکار جهانی از دگرگونی‌ها و تأثیرپذیری آنها از یکدیگر، ظهور روابط چندگانه و تعامل‌های پیچیده در ساحت‌های فراملی و جهانی، تطور نگاه‌ها و نظریه‌های حقوقی و فلسفی، پدید آمدن الگوها و کالاهای فرهنگی مغایر با ارزش‌های انسانی و... تحولات دنیای جدید را تشکیل می‌دهند.

در حوزه فقه و اجتهاد، نظریه «توانایی فقه برای مواجهه فعال و مثبت با دنیای جدید» را هنگامی می‌توان اثبات و اجرا کرد که پرسش‌های مربوط به فقه را که برآمده از این تحولات‌اند، شناسایی و بررسی کرد و آنها را پاسخ داد. این پرسش‌ها جایگاه‌های متفاوتی دارند: پاره‌ای به مبانی و ریشه‌های فقه، پاره‌ای به فعالیت فقهی و روند شکل‌گیری آن و پاره‌ای نیز به عرضه فقه و حضور موفق آن در زندگی فردی و اجتماعی مربوط می‌شوند. بخشی از این پرسش‌ها عبارت‌اند از:

۱. پرسش‌های مربوط به مبانی فقه

مقصود از مبانی، هم مبانی‌ای است که فقه هویت خود را به عنوان یک دانش از آنها بر می‌گیرد و هم مبانی‌ای که به اقتضای آنها نقش «تنظیم روابط و مناسبات حقوقی» به

فقه منحصر می‌شود. این مبانی متعدّدند و بسیار؛ ولی از میان آنها درباره دو مبنای زیر امروزه بیشتر پرسش می‌شود:

الف) مکلف بودن انسان در برابر خداوند: در برابر این مبنا امروزه دیدگاهی قرار گرفته است که انسان را موجودی صاحب حق و فرائض می‌داند.

ب) لزوم تعیین روابط و مناسبات حقوقی بر اساس رجوع به عقل قدسی (عقل متعالی معصوم علیه السلام): در برابر این مبنا نیز امروزه دیدگاهی قرار گرفته که عقل و علم بشر را در تعیین این مناسبات توانا می‌بیند.

۲. پرسش‌های مربوط به فعالیت فقهی و روند شکل‌گیری آنها

این پرسش‌ها به چند محور مربوط می‌شوند که به قرار زیر است:

الف) تأثیرپذیری اجتهاد به عنوان یک فعالیت فکری و ذهنی: در این زمینه با پرسش‌های بسیاری روبه‌رو هستیم که دست‌کم دو پرسش زیر اهمیت دارند:

۱. تحولات اجتماعی، از آن باب که اندیشه به‌ویژه اندیشه‌های ناظر به مناسبات اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهند، چه تأثیری را بر فقه و فعالیت فقهی بر جای می‌گذارند؟

۲. اخلاق که گاه به دلیل دراختیار گرفتن فضای درونی و روانی انسان، به تعاملات و حتی نگاه او به مناسبات اجتماعی جهت می‌دهد، آیا بر ذهنیت و فعالیت فقهی فقیه نیز سایه می‌افکند یا نه؟ در صورت پذیرش آن، آیا این تأثیرگذاری همیشه مثبت است؟

ب) لوازم و ملزومات پاسخگویی فقه به مسائل جدید: در این باره با حوزه‌های زیر مواجه هستیم:

۱. شناخت مسائل جدید: با توجه به اینکه شناخت انسان از پدیده‌های جدید نیازمند تخصص است که آن هم نتیجه طبیعی تعامل میان سرنوشت پدیده‌ها با یکدیگر و پرشتاب شدن روند رویش و ریزش موضوعات است، فقه چگونه می‌تواند حکم موضوعاتی را که مسیر شناخت آنها دشوار و پر پیچ و خم شده است، بشناسد؟